

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА БАГАТОЗНАЧНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕТИКЕТУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Фабіан М.П.

ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

У сучасній науці про мову не існує єдиної спільної думки про те, що складає семантичну основу слова. Можна виділити кілька різних напрямків, розмежувавши їх умовно за тим параметром, який забезпечує слову єдність: семантичний стрижень (В.В.Виноградов, А.А.Уфимцева), семантична нитка (О.І.Смирницький), загальне поняття (Е.Курилович), загальне значення лексики (Л.О.Новиков), певним чином упорядкована структура значень ЛСВ (В.В.Виноградов): співвідношення лексико-семантичних варіантів і виділення основного значення, встановлення відношень семантичної похідності та визначення її бази; попарний зв'язок словозначень всередині семантичної структури лексики; формально-функціональна спільність ЛСВ (Ю.А.Апресян). На нашу думку, найперспективнішим є напрямок, що базується на виділенні семантичного центру або семантичного стрижня лексеми. Важливість цього підходу підтверджується вивченням процесу номінації в системі етикетної лексики, оскільки у формуванні значення закладена його здатність до варіювання при одночасній стійкості певних семантичних ознак.

Для адекватного представлення семантичної структури слова недостатньо “окреслити каркас змістових зв'язків, а необхідно також охарактеризувати словозначення за їх мовною потенцією, за сукупністю функціональних, системних та кількісних ознак: за притаманними їм прагматичними конотаціями, функціонально-стильовим розподілом, парадигматичним зв'язком у лексико-семантичній системі, синтагматичним зв'язком у системі мови і кількісним показником у мовленні, тобто за такими ознаками, як: емоційно-експресивний зміст; належність до функціональних підмов; ступінь ідіоматичності, номінативності; зв'язаність словозначень та інші” [1, с. 47-48].

Дослідження семантики мовної етикетної лексики проводилося на всій множині одиниць, що виступають елементами цієї множини, тобто семантичного поля. Елементи множини характеризуються конкретно визначеними властивостями і знаходяться у різноаспектних відношеннях між собою. У результаті між характером відношень елементів та їх властивостями в межах множини встановлюється залежність. У процесі визначення та аналізу семантики окремого етикетного елемента множини виділяємо його на основі тільки йому притаманного змісту, який, у свою чергу, складається з певного набору семантичних ознак. Множина значень при такому підході зводиться до різних комбінацій обмеженого числа семантичних ознак. Пошук цих семантичних ознак проводиться шляхом операції послідовного багаторазового розбиття множини елементів на підмножини за строго заданими властивостями. Застосування логічного методу операцій з множиною елементів та їх виділення дозволяє наочніше й повніше представити особливості цих елементів, зробити сам аналіз точ-

нішим і надійнішим, а розкриття семантичних ознак та відношень сприяє виявленню структури об'єкта завдяки послідовному зведенню загальних і складних понять до простих і найпростіших.

Польова впорядкованість лексичної семантики в багатозначних етикетних словах значною мірою обумовлена їх граматичною регулярністю, внаслідок чого синтаксичні зв'язки між іменниками в досліджуваній мовній системі є повторюваними, типовими і закономірними. Указана особливість характеризує відношення між багатозначними словами досліджуваної етикетної лексики. Аналіз мовного матеріалу переконує, що саме усвідомлення типовості, повторюваності, регулярності й продуктивності зв'язків значень (ЛСВ) робить полісемію "зручною", ефективною та продуктивною класифікаційною категорією. Основа полісемії – це своєрідна "мережа" відношень, на яку ніби нанизуються лексико-семантичні варіанти, що відображають ті чи інші предмети, явища і ознаки об'єктивної дійсності. Ця мережа дозволяє використовувати знак (лексему) для найменування подібних, зв'язаних мережею відношень предметів та явищ позамовної дійсності. Етикетна лексика в цілому характеризується високим ступенем розвиненості регулярної полісемії, системне дослідження якої в групах слів на позначення етикету в сучасній англійській мові допомагає розкрити їх принципи організації і механізм утворення нових значень та відтінків, а також внутрішню структуру, взаємовідношення у межах множини та з іншими елементами семантичного поля.

Багатозначні слова на позначення етикету в сучасній англійській мові представлені 45 іменниками. Шестизначними виступають слова *reputation, awe, shame, feast, honesty, bounty, ingenuity, indifference, reward, recognition, recommendation, culture, rudeness, obeisance, wreath*. Високий ступінь сполучуваності з іншими частинами мови характеризує та об'єднує лексичні значення слів *reputation, awe, shame* і *feast: to be, have, hold or take (in, at, no, great, etc.) reputation* (мати, відзначатися високою репутацією), *to have a reputation for wit* (відзначатися дотепністю), *a person of reputation* (шанована людина), *a scientist of worldwide reputation* (вчений із світовим іменем), *to stand in awe of sb.* (відчувати благоговійний трепет перед ким-небудь), *to strike with awe* (прищеплювати благоговіння), *to keep or hold in awe* (тримати в страху), *to put to shame* (посоромити), *to bring to shame* (зганьбити), *son of shame* (позашлюбна дитина), *what a shame!* (який сором!), *to make feast* (веселитися, святкувати). Слово *feast* у прислів'ї *enough is as good as a feast* означає "від добра добра не шукай" або "більш, ніж достатньо".

Лексичне значення *the quality of being honest, indifferent, the condition of being free – born* (чесність, байдужість, волелюбність) об'єднує слова *honesty, bounty, ingenuity* та *indifference*, а значення *heed, care, attention* (увага, турбота, піклування) розкриває спільну семантику іменників *reward, recognition* та *recommendation*. Кожен елемент досліджуваної групи має як безпосередні, так і опосередковані зв'язки з іншими лексичними одиницями. Так, наприклад, слова *awe* та *fear*, з одного боку, збігаються за значенням *dread, fear* (страх), а з іншого – відрізняються ступенем прояву почуття страху, побоювання: *immediate and active fear, dread, terror* (раптовий переляк, страх, жах) характеризує семантику іменника *awe*, а *fear of offence against propriety or decency* (страх за образу пристойності або порядності) розкриває особливості душевного неспокою внаслідок нешанобливих вчинків (*shame*). Для дослі-

джуваних лексичних одиниць спільним є значення *special distinction as a token of respect or honour* (особливе визнання як прояв поваги, шани), що водночас набуває різного забарвлення: *awe – dread mingled with veneration in the presence of supreme authority* (благоговійний трепет у присутності високопоставленої особи), а *feast* вказує на релігійне свято, подію, ювілей в честь кого-небудь або в пам'ять про що-небудь (*a religious anniversary appointed to be observed in honour of some personage or in commemoration of some event*).

Іменники *bounty* та *ingenuity* збігаються за значенням *the condition, state* (умова, стан), відрізняючись один від одного характеристикою властивостей людей (доброта, достоїнство, значущість, волелюбність, благородство, щедрість, відвертість), неживих предметів (доброякісність, висока вартість), а також абстрактних понять (вільне навчання, інтелектуальна культура). Вказівка на процес дії та її результат об'єднує лексичні значення слів *bounty* (добрий вчинок, інколи з трохи іронічним відтінком), *indifference* (байдужість), *recognition* (усвідомлення визнання), *recommendation* (рекомендація, представлення), *culture* (культура), *rudeness* (грубість, насилля, різкість) та *obeisance* (покора, виконання наказів).

Водночас лексичні одиниці *feast, recognition* та *obeisance* позначають етикетні особливості проведення церемоній, традиційних торжеств, фестивалів (церемонії коронації, салюти як вияв пошани, нахилиння тулуба для поклону, щорічні фестивалі на честь святих, дотримання посту) і зі словами *respect, worship, reference, report, ceremony, reward, cult* утворюють семантичну мікросистему "урочистості, етикетні церемонії".

При аналізі етикетної лексики виділяємо семантичні мікросистеми, в яких об'єднуються лексичні значення слів, а це дає змогу представляти досліджувані групи не лише кількісно, але й якісно.

Утворені на основі відношень між словами, семантичні мікросистеми виникають внаслідок денотативного відображення в англійській мові об'єктивної дійсності і завдяки внутрішньосистемній, власне лінгвістичній взаємодії лексичних значень. Крім здатності виступати елементами семантичних мікросистем, кожне слово характеризується ще своєю індивідуальною семантикою. При цьому зміни у відношеннях між словами, а також відношень між значеннями в межах слова пов'язані зі змінами в семантичній структурі мови в цілому. Детальне вивчення специфіки кожного досліджуваного слова дає можливість розкрити особливості його семантики і дозволяє робити узагальнення щодо етикетної лексики англійської мови.

Лексична одиниця *reputation* вживається для передачі позитивних людських якостей і характеристик: респектабельності, доброго імені, чесності, знаменитості, поваги до інших, доброї репутації, високої оцінки (*one's good name, fame, good report, honour, a person of note or distinction, estimation*). Стривожений емоційний стан людини розкривається за допомогою лексичних значень іменника *awe* (*the feeling of solemn and reverential wonder, inspired by what is terribly sublime and majestic in nature* – почуття благоговійного поклоніння, здивування, викликане чим-небудь важливим та магічним у природі, напр., грім, шторм і т.п.; *power to inspire fear or reverence* – сила, що вселяє страх або поклоніння; *behaviour that inspires fear, anger, fierceness, rage* – поведінка, що вселяє страх, злість, лють, жорстокість; *something which inspires fear, a cause of dread, a restraint* – те, що породжує страх, причина остраху, переляку, за-

мкнутості). В іменнику *shame* значення *painful emotion arising from the consciousness of something dishonouring, ridiculous in one's own conduct or circumstances or of being in a situation which offends one's sense of modesty or decency* (болісне почуття, викликане усвідомленням чого-небудь нечесного, висміяного у власній поведінці або за певних обставин у випадку, що загрожує чийсь скромності, порядності), поєднане з іншими на основі об'єднаної семантики "почуття образи": *disgrace, ignominy, loss of esteem or reputation* – ганьба, безчестя, втрата поваги або доброго імені; *violation of a woman's honour, loss of chastity* – знеславлення жінки, втрата цнотливості; *what is morally disgraceful or dishonourable* – те, що морально зневажливе, нешанобливе.

Вказівка на емоції тісно пов'язана з відображенням поведінки людей та розкриттям їх внутрішнього стану, що проявляється у тоні розмови, певних вчинках, спрямованих на вчинення добра або скоєння зла. У результаті такого підходу до вивчення лексичної семантики пізнання емоції розглядаємо як набір значною мірою незалежних груп, що розрізняються на основі когнітивної природи.

Аналіз слів на позначення етикету показав, що в сучасній англійській мові має місце досить детально сегментована семантика емоцій, якою відображаються збуджуючі їх обставини, мотиви і т.ін. Проте емоції при називанні одночасно характеризуються різним ступенем інтенсивності та прояву. У межах етикетної лексики досліджуємо і описуємо три основні емоційні лінгвістичні мікросистеми, що відповідають трьом аспектам об'єктивної реальності: діям з їх наслідками, діячам у їх діяльності та предметам і абстрактним поняттям. Указані аспекти відображають не лише взаємодію, але й взаємодоповнення і обумовлювання один одного. Наприклад, іменником *honesty* характеризуються шановані та поважні люди, що займають високе суспільне становище (*honourable position or estate, high rank, respectability*), відзначаються моральними якостями (*all kinds of moral excellence, worthy of honour*), а жінки – чистотою і цнотливістю (*chastity or virtue of a woman*), які своєю діяльністю та вчинками завоювали добре ім'я, репутацію, честь і повагу (*honour gained by action or conduct, reputation, credit, good name*). Суб'єктам етикетних дій притаманні такі риси характеру: щедрість, гостинність, уважність, терпимість, відвертість, правдивість, чесність (*generosity, hospitality, integrity, truthfulness, straightforwardness, liberality*).

Благородні, добрі вчинки знаходять своє відображення в лексичних значеннях слова *bounty*: *goodness shown in giving gracious liberality, munificence* (доброта, що проявляється в щедрості); *an act of generosity, a thing generously bestowed, a gift, gratuity* (щедрий жест, щедро дарована річ, подарунок, грошова нагорода). Етикетна семантика в досліджуваному слові існує на фоні позначення одного з видів оцінювання діяльності людини в різних сферах життя: *a gratuity given to recruits on joining the army or navy* (гроші, що даються рекрутам при вступі до армії або військово-морського флоту), *a premium or reward* (премія або винагорода) та *a sum of money paid to merchants or manufacturers for the encouragement of some particular branch of industry* (сума грошей, що платиться купцям або підприємцям для підтримки певної галузі промисловості).

Іменник *ingenuity* тісно пов'язаний зі словом *honesty* значеннями *nobility of character or disposition, honourableness, high-mindedness, generosity, honesty, sincerity, straightforwardness, openness, frankness* (благородство характеру, чесність, щедрість, великодушність, відвертість, справедливість) і водночас розкриває свою специфіч-

ну семантику "інтелектуальних особливостей людини" за допомогою таких формул тлумачення: *high or distinguished intellectual capacity, genius, talent, quickness of wit* (високі або видатні інтелектуальні здібності, талант, кмітливість); *intellectual capacity, intelligence, sense, good judgement, normal condition of the mental faculties* (розумові здібності, розум, відчуття, адекватне судження, нормальний стан розумової діяльності); *capacity for invention or construction, skill or cleverness in contriving or making something* (здібність до винаходу, вміння або талант у виготовленні чого-небудь). Повсякденна діяльність та життя людей передаються лексичними значеннями слів **obeisance**: *the sphere within any one rules* (галузь, сфера діяльності кого-небудь); *a district under the rule or jurisdiction, a dominion* (район, що знаходиться під юрисдикцією, управлінням, домініон); *respectfulness of manner or bearing, deference* (шанобливість манер або поведінки, повага) та **feast**: *a gathering for pleasure or sports* (зібрання для розваг або спорту); *a series of entertainments* (набір розваг); *rejoicing, festivity* (святкування, торжество, веселощі, забави).

Незважаючи на різноманітність оцінних відтінків та нюансів лексичних значень етикетних слів, усіх їх зводимо до двох видів: позитивних і негативних. Відповідно до цього в етикетній лексиці сучасної англійської мови виділяються слова, які володіють позитивною та негативною оцінкою. До таких, що передають негативну оцінку, в досліджуваній групі відносяться іменники **indifference** та **rudeness**. Слово **indifference** характеризується позначенням нейтрального ставлення до об'єкта називання шляхом вказівки на байдужість, незначущість, неважливість, невпевненість, апатичність, нецікавість, неухважність (*unconcern, apathy, indetermination, neutrality, want of difference or distinction, unimportance*), тоді як лексична одиниця **rudeness** передає незнання, ігнорування чого-небудь, жорстокість, опошлення, порушення, недостойну поведінку, погані манери, грубість, різкість, недосконалість, примітивізм (*lack of knowledge, ignorance, roughness, harshness, violence, rigour, lack of civility or courtesy, bad manners, unfinished, imperfect or primitive state*).

Завдяки різноманітним відношенням етикетні слова можуть входити до великої кількості семантичних мікросистем, набуваючи таким чином нові, додаткові, на перший погляд незвичні, значення. Так, наприклад, слово **reward** характеризується семантикою на позначення кольору, комплекції, тону, вигляду (*colour, complexion*), систематичного додаткового перерахунку (*enumeration, regular or extra*), суми грошей, запропонованої за впіймання або вияв злочинця, пошук зниклої людини, повернення загубленої чи вкраденої власності і т.п. (*a sum of money offered for the capture or detection of a male – factor, discovery of a missing person, recovery of lost or stolen property*). Досліджуваним іменником позначається компенсація або відшкодування за вчинене зло, відплата, покарання (*recompense or retribution for evil – doing, requital, punishment*), а також додаткове постачання або видача їжі, особливої страви (*an extra supply or allowance of food, an extra dish*). Іменник **recognition** вказує на пізнання або свідомість (*knowledge or consciousness*), формальне проголошення, припущення, визнання чого-небудь (*a formal declaration, admission or confession of something*), усвідомлення доброти, служби, обов'язку, заслуги або їх прояв (*the acknowledgement of a kindness, service, obligation, merit, or the expression of this in some way*); ідентифікацію, процес впізнання, ототожнення (*the mental process of identifying what has been known before, the action or fact of perceiving that some thing, person, etc. is the same as one previously known*).

Лексична одиниця *recommendation* означає також похвалу, схвалення, репутацію, признання (*commendation, favour, repute, esteem*); підтримку, пораду (*exhortation, advice*); рекомендаційний лист або посвідчення (*a letter of certificate or recommendation*) та те, що забезпечує доброзичливий прийом (*that which procures a favourable reception or acceptance*).

У лексичних значеннях іменника *culture* знаходимо вказівки на поклоніння, шанобливу повагу (*worship, reverential homage*). Етикетна семантика в досліджуваному слові існує на фоні розкриття фізичного та духовного життя людини, недарма ж говорять: у здоровому тілі – здоровий дух, що полягає в тренуванні тіла людини (*the training of the human body*), духовному розвитку шляхом навчання і тренування (*the development of the mind by education and training*), вдосконалення людських цінностей, а також смаків, норм поведінки, етикету (*improvement of mind, tastes, manners*), включаючи умови й способи їх проведення, що потребують особливої уваги або дослідження (*the prosecution with special attention or study*). Указані значення дозволяють включити іменник *culture* до семантичної мікросистеми “фізична і духовна діяльність людини”, а за семантикою передачі *the rearing or raising of certain animals, such as fish, oysters, bees, etc. or of natural products such as silk* (вирощування, виведення певних видів тварин, наприклад риб, устриць, бджіл, або натуральних продуктів, таких як шовк) досліджуване слово близько підходить до семантичної мікросистеми “науки”, виділяючи при цьому певну галузь сільського господарства. Сюди ж відносяться і значення *a cultivated field* (культивоване поле), *the rearing of a plant or crop* (вирощування сільськогосподарських культур).

До складу досліджуваних іменників входить й слово *wreath*, яке на перший погляд не має відношення до етикетної лексики, оскільки позначає що-небудь круглої, заокругленої форми, напр. перстень, орнамент, кільце диму, кульку снігу, купу піску, спіраль, булочку, рулон паперу (*something wound or coined into a circular shape or form, a ring for wearing as an ornament, a spiral column of smoke, a bank of sand, something of spiral structure, a roll, a wist or winding of material*). Проте вживання цього слова в значенні вінок, гірлянда, сплетені з квітів, листя і т.ін., що носять або якими нагороджують кого-небудь на знак признання, пошани (*a charlet or garland of flowers, leaves, or the like worn or awarded as a mark of distinction, honour*), дає підставу вважати іменник *wreath* елементом і етикетної лексики.

Дослідження етикетної лексики сучасної англійської мови виявило, що кожне багатозначне слово характеризується, з одного боку, самостійністю, а з другого – певною зв’язаністю з іншими одиницями, які формують лексико-семантичне поле. Аналіз структур лексичних значень етикетних слів показав, що розбивка їх тлумачних частин на основні значення і відтінки являє собою феномен, у якому відображено різнонаправлені відношення слова до інших елементів системи англійської мови і навпаки. У результаті лексичні етикетні одиниці виявляють тотожні, нетотожні частково тотожні та специфічні риси, які, в свою чергу, зводять і водночас розводять слова по однакових або різних мікросистемах.

Література

1. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика). М.: Высшая школа, 1983. – 127 с.

Summary

The present research article deals with the semantic structure of polysemantic words denoting etiquette in modern English. The author focuses on both theoretical and practical issues of etiquette words' study, including their semantic structure, relations with other lexical units which make up lexico-semantic groups first and then – lexico-semantic fields. Much attention is also paid to etiquette words' semantics, and their place in the vocabulary of contemporary English.

УДК 811.111:811.161.2:81'253

ЄВРОПЕЙСЬКА МОВНА ХАРТІЯ: ПЕРЕКЛАД КЛЮЧОВИХ ТЕРМІНІВ

Богдан Ажнюк

Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України

Питання перекладу термінів соціолінгвістики й мовної політики привернуло увагу не тільки філологів, а й широкої громадськості навесні 2006 р. у зв'язку з так званим парадом мовних суверенітетів, викликаних ратифікацією в Україні “Європейської хартії регіональних або міноритарних мов” (далі Хартія). На прикладі декількох ключових термінів розглянемо характерні особливості цієї перекладознавчої проблеми.

Розпочнемо з терміносполучення, що лежить в основі самої Хартії. Цей документ має 2 офіційний тексти, англійський і французький. Мовами оригіналу терміни, що визначають об'єкт Хартії звучать як *regional or minority languages* та *langues régionales ou minoritaires*. У початковому перекладі Хартії українською як відповідник виразу *minority languages* було вжито словосполучення *мови національних меншин*. Змістова невідповідність такого перекладу достатньо очевидна, адже межі мовної спільноти і межі етнічної спільноти зазвичай не збігаються чи збігаються лише частково. Деякі національні меншини (наприклад, єврейська, польська, білоруська) можуть послуговуватися більше ніж однією мовою (ідиш, іврит, російська, українська мови тощо).

На розбіжності між англійським терміном а *minority language* і українським перекладом *мови національних меншин* вказує й структурно-семантичний аналіз англійського виразу. На перший погляд термін надається для двоякої інтерпретації:

як поєднання іменника **minority** в синтаксичній функції означення зі словом **language**, по-українськи “мова меншини”, цьому значенню відповідає англійське тлумачення “a language of a minority”

як поєднання прикметника **minority** з означуваним словом **language**, по-українськи “мова, що представлена меншою кількістю носіїв, ніж інша мова; міноритарна мова”; цьому значенню відповідає англійське тлумачення “a language whose speakers form a group numerically smaller than the rest”.